

WEISZ BOGLÁRKA

Kamaraispánok az Árpád-korban*

Horváth Tibor Antal és Huszár Lajos több mint fél évszázaddal ezelőtt a Numizmatikai Közlemben jelentette meg a középkori kamaraispánok listáját, mely – mint ahogy bevezető soraikban megjegyzik – nem mondható teljesnek.¹ Ennél nagyobb baj azonban, hogy az összeállítás több téves adatot is tartalmaz, melyek között a legfeltűnőbb, hogy a tárnokmestereket (*summus camerarius*) is a kamaragrófok között szerepeltették Thallóczy Lajos nyomán:² így az 1145-ben felbukkanó Bikács nembeli Nagy Bikácsot, aki csak hamis oklevélben szerepel *supremus camerarius sive magister tavernicorum* címmel,³ 1217-ben Dénes tárnokmestert (*summus camerarius*),⁴ 1252 és 1257 között Csák mint *summus camerarius et comes camarae Supruniensis* szerepel, jóllehet Csák tárnokmesteri (*summus camerarius*) méltósága mellett nem soproni kamaraispán, hanem soproni ispán volt.⁵ A Horváth–Huszár-féle listába belekeveredett Bágyon fia Kozma, királynéi szekérnagy (*magister camere*)⁶ az 1281., az 1284. és 1291. évnél. Zsoldos Attila Árpád-kori archontológiájában megtaláljuk a kamaraispánokat is:⁷ az összeállítás tartalmazza a hivatalviselés időpontját, a tisztségviselés első és utolsó ismert adatát,

nem közli ellenben egy-egy tisztségviselő valamennyi említését, mint ahogy arra sem vállalkozott, hogy az egyes személyeket – némely kivételtől eltekintve – kamarai helyekhez kösse. A következőkben egy olyan adattárat vehet a kezébe az olvasó, melyben a kamaraispánok nevük alfabetikus sorrendjében követik egymást, és a rájuk vonatkozó – előttünk ismert összes – adatot tartalmazza. Függelékben közöljük táblázat formájában az Árpád-kori kamarai központokat, és az ott székelő kamaraispánok nevét, a tisztség viselésének dátumaival együtt, mely, ha csak kikövetkeztetett, és nem forrásban szereplő adat, akkor zárójelben szerepel. Emellett a Horváth–Huszár-féle adatsorhoz hasonlóan is közöljük az adatokat, hogy a kutató számára megkönnyítsük a két felsorolásban található források összehasonlítását.

Archinus

1249. november 28-án IV. Béla király a velencei származású (*nacione Venetus*) Archinus kamaraispánként (*comes camere*), és fiának – akinek Mária királyné volt a keresztanyja – adományozta az Esztergom melletti Nyír földet, továbbá a királynői pohárnokoknak földjét, valamint Zocho, Ivachin és más, örökös nélkül elhunyt emberek földjét.⁸ Archinus nemcsak egyszerűen esztergomi polgár volt,⁹ de 1272-ben az esztergomi „latinok utcájának” bírója,¹⁰ majd 1282-ben az esztergomi esküdtek között szerepelt.¹¹

Bald

1291-ben, majd 1292-ben Bald királyi kamaraispán (*comes camere domini regis*) és szepesi ispán a szepesi

* A dolgozat elkészítését a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatta (BO/00132/09/2).

¹ Horváth Tibor–Huszár Lajos: Kamaragrófok a középkorban. *Numizmatikai Közlemb*, 54–55 (1955–1956) 21–32.

² Vö. Thallóczy Lajos: A kamara haszna (lucrum camerae) története kapcsolatban a magyar adó és pénzügy fejlődésével. Bp., 1879. 223.

³ Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. (Studio et opera: Georgii Fejér.) I–XI. k. Buda, 1829–1844. (a továbbiakban: Fejér, CD) II. k. 120.; Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. I–II. k. (Ed. Szentpétery Imre–Borsa Iván.) Bp., 1923–1987. (a továbbiakban: Reg. Arp.) 71. sz.

⁴ 1217-ben csak egy olyan forrást ismerünk, melyben Dénes szerepelt, itt azonban csak *camerarius* a megnevezése: Regestrum Varadiense exaniminum ferri candentis ordine chronologico digestum, descripta effigie editionis anno 1550 illustratum. (Ed. Karácsonyi, Joannis–Borovszky, Samuelis.) Bp., 1903. 167. sz.

⁵ Pl. 1254: Chak summus camerarius et comes Supruniensis. In: Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. I–II. k. (Ad edendum praeparavit Richard Marsina.) Bratislavae, 1971–1987. (a továbbiakban: Marsina: Cod. Dipl.) II. k. 306.

⁶ A kamaramester és a szekérnagy (*maior plaustrorum*) tisztség azonosítását ld. bővebben Zsoldos Attila: Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában. Bp., 2005. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 36.) 110–112.

⁷ Zsoldos Attila: Magyarország világi archontológiája 1000–1301. Bp., 2010. (megjelenés alatt): Kamaraispánok.

⁸ Monumenta ecclesiae Strigoniensis. (Ed. Fernandus Knauz, Ludovicus Crescens Dedek, Gabriel Dreska, Geysa Érszegi, Andreas Hege-dús, Tiburcius Neumann, Cornelius Szovák, Stephanus Tringli.) I–IV. k. Strigonia–Budapestini, 1874–1999. (a továbbiakban: Mon. Strig.) I. k. 379. (Reg. Arp. 914. sz.).

⁹ 1249.: Mon. Strig. I. k. 379.; 1269.: Mon. Strig. I. k. 571.; 1277. febr. 1.: Árpád-kori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. (Közzéteszi Wenzel Gusztáv.) I–XII. k. Pest–Bp., 1860–1874. (a továbbiakban: Wenzel, ÁÚO) IX. k. 187.; 1277. aug. 17.: Wenzel, ÁÚO IX. k. 188.

¹⁰ 1272. szept. 28.: „judex de vico latinorum Strigoniensi”: Mon. Strig. I. k. 606.; 1272. nov. 28.: „villicus de vico Latinorum Strigoniensium”: Wenzel, ÁÚO VIII. k. 404.; 1272. dec. 7.: „cum comite Archino villico Strigoniensi”: Mon. Strig. I. k. 610.

¹¹ 1282. nov. 8.: Mon. Strig. II. k. 156.

vár földjei ügyében intézkedett.¹² Bald Itáliából származott,¹³ unokaöccse firenzei volt, ahol birtokkal (*in possessionibus suis ac hereditate, quas habere dignoscitur in districtu Florentino*) is rendelkezett.¹⁴ Bald 1291 és 1301 között volt szepesi ispán,¹⁵ több ízben járt el szepesi földek ügyében, és ő adta át 1301 után Szepes várát Vencel cseh királynak.¹⁶ Bald egy olyan kamara élén állt, melynek központja az Anjou-korban Szomolnok, majd Kassa, Árpád-kori székhelyét azonban nem ismerjük, így nevezzük „szepesi kamarának”.

Fredman

1280-ban a zsidó Fredman, aki magát a király kamaraispánjának mondta (*Fredman iudeo, qui se comitem camere domini nostri Ladislai illustris regis Hungarie esse dicebat*), az esztergomi káptalan előtt előadta, hogy 300 márkát kölcsönzött a királynak, aki ennek fejében a Nyitra megyei Geszte és Zsigárd falvakat adományozta neki. Fredman Zsigárdot, mely Ludány nembeli Fulkus¹⁷ birtokai között feküdt, 29 márkáért eladta Fulkusnak.¹⁸ 1282-ben Fredman, IV. László kamaraispánja (*Fredmanus iudeus comes camere nostre*) a királyt kérte, hogy az ő adományából birtokolt Zsigárd eladásához járuljon hozzá. Fredman bemutatta IV. Lászlónak a saját oklevelét, melyből látható volt, hogy Zsigárdot, mely korábban a királyi hálósok földje volt, az ő adományából birtokolja. Az uralkodó hozzájárult ahhoz, hogy Fulkus és utódai úgy birtokolják e területet, mint korábban a királyi hálósok.¹⁹

Ganus

III. András június 23-án a zágrábi királyi kamarát (*cameram nostram de Zagrabia*) Ganusnak – aki Medve várából károkat okozott a zágrábiaknak – adta úgy, hogy a várból ne érje a zágrábiakat támadás, hanem királyi javakból (*de nostris rebus*) lássák el az őrséget.²⁰ Bár az oklevél nem utal arra, hogy III. András Ganust egyben zágrábi kamaraispánnak is kinevezte, a szöveghelyet nem értelmezhetjük másként. Medve várát Fülöp zágrábi

püspök (1248–1262) építette,²¹ akinek esztergomi érseké tételekor, 1262-ben a vár IV. Béla királyhoz került, majd 1273-ban IV. László visszaadta a zágrábi püspöknek.²² János zágrábi püspök (1288–1295) Gárdonyt nevezte ki várnagynak,²³ aki a várat III. Andrásnak adta át 1291-ben.²⁴ III. András a velencei Torusto Miklóst nevezte ki várnagynak, aki 1295-ben testvérelével, Janinusszal együtt kibékült a gréchegyi polgárokkal a Wenk fia Péter megölése miatt támadt viszály lezárásaként.²⁵ Miklós halála után (1295 u.) testvére, Janinus lett a várnagy, aki azonos lehet azzal a Gannal, aki Mihály zágrábi püspök 1296 és 1298 között kelt oklevelében medvevári várnagyként szerepelt.²⁶ Janinus meggyilkolását (1299 k.) követően Medvevár Miklós és Janinus testvére, Márk zágrábi kanonok birtokába került, aki azt Babonics fiainak, Istvánnak, Jánosnak és Radisznak adta át.²⁷ A Babonicsok 1300 előtt vették át a Medvevár Medvevárat, hiszen 1300. május 14-én II. Károly nápolyi király már megerősíti Medvevár birtokában őket.²⁸ Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy a zágrábi kamarát megkapó Ganus azonos a velencei Torusto Miklós testvérelével, Janinusszal, aki 1295 és 1298 között lett medvevári várnagy. Mivel III. András oklevelében a kamara átadására a medvevári őrség ellátása miatt került sor, feltehető, hogy Ganinus/Janinus a diploma kiadásakor már medvevári várnagy volt. Mihály zágrábi püspök fentebb említett, év nélküli oklevelében még nem említette őt úgy, mint kamaraispánt, csak medvevári várnagyként emlékezett meg róla, valószínűleg a kamara átadására is csak ezen diploma kibocsátását követően kerülhetett sor. Mivel Mihály már 1296-ban zágrábi püspök volt,²⁹ III. András pedig 1296. júniusában,³⁰ és 1298 júniusában is Budán tartózkodott,³¹ az év nélküli június 23-án kelt, a kamara átadását elrendelő oklevél kiadását így 1296–1298 közé helyezük.³² Ganinus nem sokáig tölthette be ezt a pozí-

¹² 1291.: Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 71238; 1292. ápr.: Fejér, CD VI/1. 222.

¹³ 1304. dec. 7.: „per tradicionem Bald Latini”: Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. I. k. (Ed. Vincent Sedlák.) Bratislavae, 1980. (a továbbiakban: Sedlák, Reg. dipl. I. k.) 163.

¹⁴ 1300. ápr. 9.: „cum magister Suetho (Guechto), filius Gerardi, de ciuitate Florentina oriundus, de genere Cyprianorum, nepos Bald, Comitiss Scepusiensis”: Fejér, CD VI/2. 250. (Reg. Arp. 4296. sz.).

¹⁵ 1291.: DL 71238.; 1300. szept. 29.: Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 272250.; Vö.: 1304. dec. 7.: Sedlák, Reg. dipl. I. k. 163.

¹⁶ Vö. 1304.: Sedlák, Reg. dipl. I. k. 163.

¹⁷ Vö. Engel Pál: Középkori magyar genealógia. CD-ROM. Bp., 2001. Ludány nem 2. tábla: Családi.

¹⁸ Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius. (Kiadják Ipolyi Arnold–Nagy Imre–Páur Iván–Ráth Károly–Véghely Dezső.) I–VIII. k. Győr–Bp., 1865–1891. (a továbbiakban: HO) VIII. k. 205–206.

¹⁹ HO VIII. k. 221–222. (Reg. Arp. 3189. sz.).

²⁰ Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. (Ed. Tadija, Smičiklas–Marko, Kostrenčić.) I–XVII. k. Zagrabiae 1904–1981. (a továbbiakban: Smičiklas, CD) VII. k. 179. (Reg. Arp. 4354. sz.).

²¹ 1252: Smičiklas, CD IV. 481., vö. Smičiklas, CD IX. k. 402.

²² Smičiklas, CD VI. k. 52–53. (Reg. Arp. 2426. sz.).

²³ Smičiklas, CD IX. k. 402.

²⁴ HO VIII. k. 295. (Reg. Arp. 3734. sz.).

²⁵ Wenzel, ÁÚO V. k. 128–129.

²⁶ Ganinus castellanus de Medved: Smičiklas, CD VII. k. 325.; Az év nélkül kiadott oklevél Mihály zágrábi püspök oklevele, aki 1296–1300 között töltötte be ezen egyházi hivatalt.

²⁷ Smičiklas, CD IX. k. 403.

²⁸ Smičiklas, CD VII. k. 388.; vö.: 1313. jún. 10.: Smičiklas, CD VIII. k. 337–338.

²⁹ Erdélyi Okmánytár – Codex diplomaticus Transsylvaniae. I. k. 1023–1300. (Ed. Sigismundus Jakó.) Bp., 1997. (a továbbiakban: Jakó, CD Trans. I. k.) 555.; 1297. jan. 20.: Smičiklas, CD VII. k. 263.

³⁰ 1296. jún. 15.: Reg. Arp. 4060. sz.; 1296. jún. 22.: Reg. Arp. 4062. sz.; 1296. júl. 5.: Reg. Arp. 4065. sz.

³¹ 1298. jún. 21.: Reg. Arp. 4181. sz.

³² Tkalčić 1294 körül keletkezettnek tekintette. Monumenta historica episcopatus Zagrabienensis. I. k. (Ed. Joannes Bapt. Tkalčić.) Zagrabiae, 1873. 233.; Smičiklas 1294. június 23-i dátummal adta ki: Smičiklas, CD VII. k. 179.; 1294. évnek tekintette Grothusen is, *Grothusen, Klaus-Detlev*: Entstehung und Geschichte Zagrebs bis zum Ausgang des 14. Jahrhunderts. Ein Beitrag zum Städtewesen Südosteuropas im Mittelalter. Wiesbaden, 1967. (Giessener Abhandlungen zur Agrar- und Wirtschaftsforschung des europäischen Ostens, 37.) 205.; Szentpétery Imre [Borsa Iván] a keltezetlen oklevelek között sorolta fel. Reg. Arp. 4354. sz.

ciót, hiszen 1300 előtt Medvevár már a Babonicsok kezére került, akik azt Janinus testvérétől, Márktól kapták meg Janinus halálát követően, azaz legkésőbb 1299-ben.

Gatk

Az első név szerint ismert esztergomi kamaraispán Gatk, aki 1211 előtt töltötte be ezt a tisztséget.³³ Gatk 1211 előtt perbe keveredett a pannonhalmi apátsággal a Vág-szigeten lévő Sellye föld (Nyitra m.) miatt. Uros pannonhalmi apát – a király engedélyével – Bertold kalocsai érseket kérte fel a vita eldöntésére, aki előtt Gatk azt állította, hogy e föld a várnak a földje volt, és a király adományozta neki. Az érsek a vitát a budai káptalan előtt lefolytatott tüzesvaspróbával döntette el, mely a monostort igazolta, így a földterület visszakerült az apátság birtokába.³⁴ A földterület a határjárás szerint szomszédságban volt a király által Gatk kamarásnak adományozott nyitrai polgárok földjével.³⁵ 1221-ben Miklós nádor az udvarnoki földek felülvizsgálatakor az esztergomi udvarnokok ellenében az esztergomi káptalannak ítélte az Imre király oklevelében leírt földet, és a végrehajtásra Gatkot, az egykori pénzverők mesterét (*monetarium regis quondam magistro*) rendelte ki.³⁶ A budai káptalan oklevelében Gatkot kamaraispánnak (*comes camere*), Bertold kalocsai érsek oklevele a határjárás során kamarásnak (*camerarius*), Miklós nádor a pénzverők mesterének (*monetarium regis quondam magistro*) nevezte. Mivel mindhárom adat egy személyre vonatkozik, könnyen adódhatna az a feltételezés, hogy a három megjelölés ugyanazt a tartalmat fejezte ki.³⁷ A válasz azonban talán nem ennyire egyszerű. A pénzverőmesterre vonatkozóan más adattal nem rendelkezünk. A korban megjelenő más tisztségek, mint a lovász-, asztalnok- vagy pohárnokmester alapján azonban azt feltételezhetjük, hogy a pénzverőmester a pénzverők eljárója lehetett, aki valószínűleg nemcsak felügyelte a pénzverés folyamatát, de adott esetben a pénzverők érdekeit is képviselte. Elképzelhető, hogy a későbbiekben azért nem találunk vele a forrásokban, mert szerepét Kovácsfi falunagya (*villicus fabrorum*) vette át.³⁸ A kamarás (*camerarius*) a forrásokban több esetben a tárnokmester megnevezésére szolgált, így megtaláljuk e címet 1216 és 1224 közötti Ampod fia Dénes, 1224 és 1231 közötti Tomaj nembeli Dénes fia Dénes tárnokmester esetében is,³⁹ mivel azonban Gatk biztosan nem volt tárnokmes-

ter, mégiscsak az a legvalószínűbb, hogy a *camerarius* adat is kamaraispánságára vonatkozik.

Gunchul és Mihály

(1291) szeptember 1-jén Héder nembeli János tárnokmester Gunchul és Mihály királyi kamaraispánoknak (*comitibus camere domini regis*), és azok Myko szalacsi *cliciarus*-ának (*Myko cliciario ipsorum de Zoloch*) meghagyja, hogy a tárnokmestert Szalacson és Szatmárban illető jövedelmeket (*quatenus proventus magistrates, qui in Zoloch et in Zutmar magistro tawarnicorum domini regis provenire consueverunt*) Marcell *comes*nek Szent György ünnepétől adják át.⁴⁰ Mivel az oklevél két településen, azaz Szalacson és Szatmáron befolyt jövedelmekről tesz említést, könnyen adódhatna az a feltételezés, hogy az egyik kamaraispán Szatmárhoz, a másik Szalacsonhoz köthető. Óvatosságra int azonban két körülmény: egyrészt, hogy a diploma külön említette a kamaraispánok szalacsi *cliciarus*-át, sőt szalacsi kamaráról a későbbi oklevelek sem szólnak, másrészt, hogy János tárnokmester és banai ispán (1291) július 12-én a szatmári királyi officialisoknak (*officialibus domini regis de Zothmar*) is megparancsolta, hogy Szatmárban az őt illető jogokat és adókat (*iura et debita consueta ad rationem magistratus nostri ibi proveniencia*) adják át Marcell fia Marcellnak vagy emberének.⁴¹ A szalacsi *cliciarus* említése az oklevélben arra utal, hogy Szalacson, ahol sólerakat működött,⁴² olyan kamarai hivatal (*officium camarae*) feltételezhetünk, mint amely pl. Désen működött.⁴³ Szatmárban a tárnokmestert illető jövedelmek említése, valamint az, hogy 1327-ben felbukkan a szatmári kamara, arra enged következtetni, hogy az egyik kamaraispánt Szatmárhoz kössük. A másik kamaraispán esetében feltételezhetjük: ahogy 1279. július 25-én IV. László király Henchhez és társaihoz, a királyi kamara ispánjaihoz intézte oklevelét az oroszlánhidai vám ügyében,⁴⁴ azaz Hench budai kamaraispánhoz és a többi, meg nem nevezett kamaraispánhoz, ez esetben is a budai kamaraispánt, azaz Gunchult és a helyileg illetékes szatmári kamaraispánt, azaz Mihályt említette volna az oklevél. Ha ezt elfogadjuk, akkor azt kell gondolnunk, hogy a budai kamara, illetőleg a budai kamaraispán a többi kamaraispánt felügyelte, amit már IV. László 1279. évi diplomája is mutat, illetőleg amit a *cliciarus* személyének mindkét kamaraispánhoz való kötése (*Myko cliciario ipsorum de Zoloch*) is megerősít.

³³ 1211.: cum comite camere tunc temporis Gatk nomine: A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története. I. k. (Szerk. Erdélyi László.) Bp., 1902. (a továbbiakban: PRT I. k.) 621.

³⁴ PRT I. k. 622.

³⁵ „terra civilium de Nitra, quam rex contulit Gatconi camerario”: PRT I. k. 622.

³⁶ „constituto ad hoc exsequatore Gathcone, monetarium regis quondam magistro”: Mon. Strig. I. k. 231.

³⁷ Vö. *Hóman Bálint*: Magyar pénztörténet 1000–1325. Bp., 1916. 460.; *Hóman Bálint*: Az árpádkori pénzverés adminisztrációjához. *Nu-mizmatikai Közölny*, 17 (1918) 21.

³⁸ 1259: Mon. Strig. I. k. 456.

³⁹ Vö. *Zsoldos A.*: Archontológia i. m.: tárnokmester.

⁴⁰ DL 93908.

⁴¹ DL 93907.

⁴² Vö. 1222.: Marsina, Cod. Dipl. I. k. 201.; 1233. okt. 1: Vetera monumenta historica Hungarum sacram illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis deprompta, collecta ac serie chronologica disposita ab Augustino Theiner. I. k. Romae, 1859. 143–144.; 1264 k: *Zolnay László*: István ifjabb király számadása 1264-ből. *Buda-pest Régiségei*, 21 (1964) 82.

⁴³ Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. I. k. (1191–1342) (Ed. Franz Zimmermann–Carl Werner.) Hermannstadt, 1892. (a továbbiakban: Urk. Sieb. I.) 296.

⁴⁴ Wenzel, ÁÚO IX. k. 555. (Reg. Arp. 2995. sz.).

Hannus

1297-ben III. András Kassai Herbord fia Hannus királyi kamaraispánnak (*comes camere nostre*) Gölncibánya és Kassa között fekvő lakatlan erdőt adományozott.⁴⁵ Hannus királyi kamaraispánnak (*comes camere regis*) pedig ugyanezen évben András egri püspök megállapította, hogy e terület betelepítése esetén a *hospesek* mekkora tizedet kötelesek fizetni.⁴⁶ Hannus személye több szálon kötődik Kassához: 1288-ban Hannus és György, kassai *hospesek* az Abauj megyei Bárca birtokot mint örökös nélkül elhalt ember földjét kérték IV. Lászlótól, melyről azonban kiderült, hogy Edus *comes* öröklött birtoka.⁴⁷ 1292. augusztus 23-án Lodomér esztergomi érsek az egri egyháznak fizetett tized megtagadása miatt Arnold papot és a kassai *hospeseket* kiközösítette, a név szerint felsorolt személyek között találjuk Herbord fiait, Hannust és Györgyöt.⁴⁸ Még ebben az évben megegyezés jött létre azonban a tized ügyében.⁴⁹ Mivel ők a felsorolásban Vilkinus *villicut* követik, elképzelhető, hogy a város irányításából is kivették a részüket. 1293 előtt az Abauj megyei Tihanyt bírta zálogban.⁵⁰ Az Anjou-korban, miután 1304-ben I. Károly Amadé nádornak adta Kassa városát, Hannus Amadé kassai tisztjeként tűnik fel.⁵¹ Hannus ugyanazon kamarában lehetett kamaraispán, mint amelyben a korábbi időszakban Bald töltötte be a kamaraispáni tisztséget.

Hench

1279. július 25-én IV. László király felszólította Henchet és társait, a királyi kamara ispánjait (*Hench et sociis suis comitibus camere sue*), hogy ne akadályozzák Ábrahám fia Pétert az Oroszlánhidán (Közép-Szolnok m.) régóta felállított vám szedésében.⁵² Hench azonos radnai Brendlin fia Henchcel, aki 1279 májusában budavári rektorként jelenik meg,⁵³ és aki 1268-ban Radnán birtokot és bányát vett.⁵⁴ Kérdéses, hogy azonos-e Hench Herystoldus, egykori radnai *comes* testvéreivel, Hench *comesszel*, akit 1243-ban IV. Béla testvéreivel együtt, valamint Herystoldus fiaival és rokonaival együtt megerősített Sófálva birtoklásában, melyet ő adományozott

Herystoldusnak.⁵⁵ Hogy az 1243-ban Herystoldus testvéreként megjelenő Hench, majd 1279-ben Kendtelekét megvásárló Brendlin fia Hench budavári rektor azonos személy lehetett, alátámasztja Radnai Miklós és testvére Benus fiaival 1296 és 1313 között lezajló osztozkodása, melyben az elődeik örökrészből reájuk háramló birtokokon osztoztak meg, és a birtokok sorában megtaláljuk Sófálvát és Kendtelkét is.⁵⁶ A Radnai Miklós és unokaöccsei, valamint Hench közötti rokoni kapcsolatot ugyan közelebbről nem tudjuk meghatározni, azt azonban jól mutatja e birtokosztály, hogy Hench Brendlin fia, és Herystoldus testvére volt. Hench egyidejűleg viselte a budai rektori és a kamaraispáni címet, így könnyen adódik az a feltételezés, hogy az Esztergom-budai kamara élén állt.⁵⁷

Henel

Henel 1265-ben említették volt kamaraispánként.⁵⁸ Mivel Henel a tatárjárást követően Komárom várát adományként megkapta a királytól,⁵⁹ elképzelhető, hogy kamaraispáni hivatal betöltésére is ezen időszakban került sor. Komárom várát Henel fiai az 1260-as években elveszítették, és a várat Walter kamaraispán vásárolta meg 1265 előtt,⁶⁰ aki 1273-ban,⁶¹ majd 1275-ben is komáromi ispánként jelenik meg a forrásokban.⁶² A tatárjárást követő időszakból Walter komáromi ispáni tisztjéig csak egy komáromi ispánt ismerünk, Miklós fia Tekest, aki 1244–1245-ben viselte e tisztséget.⁶³ Mindez pedig arra csábít bennünket, hogy azt feltételezzük: Teha komáromi birtoklása és nem a források hiányos volta okozza a komáromi ispánok névsorának hézagait. Ezzel azonban azt is mondanánk, hogy Teha nem is a komáromi várat, hanem a komáromi ispánságot kapta a királytól adományba. Teha fiai nemcsak a komáromi várat, de annak tartozékait (*castrum suum Kamarun cum omnibus pertinentiis suis et utilitatibus*) is bírták, amint azt IV. Béla király 1268. évi oklevele tanúsítja, ami azt is jelenti, hogy már Teha is így bírta azt. Ezen oklevélben találjuk meg Komárom várának és a hozzá tartozó földek, falvak határjárását is, mely során az oklevél akként szólt, hogy azok a komáromi várhoz tartoztak.⁶⁴ Találunk azonban más megfogalmazást is: Meyer faluban a komáromi ispánnak 200 hold szántóföldje és 16 halá-

⁴⁵ Wenzel, ÁÚO V. k. 169. (Reg. Arp. 4123. sz.).

⁴⁶ DF 269066.

⁴⁷ Wenzel, ÁÚO IX. k. 470. (Reg. Arp. 3474. sz.).

⁴⁸ Árpád-kori oklevelek a Heves Megyei Levéltárban. Diplomata Aetatis Arpadiana in archivo comitatus Hevesiensis conservata. (Vál., ford. Kondorné Látkóczki Erzsébet.) Eger, 1997. (Heves Megyei Levéltár forráskiadványai, 4.) (a továbbiakban: Heves) 51. sz.

⁴⁹ Heves 50. sz.

⁵⁰ Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. k. Bp., 1987. 151.

⁵¹ 1304–1311.: Hannus officialis nostri de Cassa: Fejér, CD VI/2. 339.

⁵² Wenzel, ÁÚO IX. k. 555. (Reg. Arp. 2995. sz.).

⁵³ 1279. máj. 11.: A Római Szent birodalmi gróf Széki Teleki család oklevéltára. I. k. 1206–1437. (Szerk. Barabás Samu.) Bp., 1895. (a továbbiakban: Teleki I. k.) 9. (Reg. Arp. 2949. sz.); Györffy György azonosnak tekinti a két személyt. Györffy György: Budapest története az Árpád-korban. In: Budapest története. I. k. (Főszerk. Gerevich László.) Bp., 1973. 332.

⁵⁴ Teleki I. k. 8–9.

⁵⁵ Jakó, CD Trans. I. k. 188. (196. sz.).

⁵⁶ Urk. Sieb. I. k. 203–204.

⁵⁷ Hegyi Géza szerint Miklós és Benus Hench fiai lehettek. Hegyi Géza: Radna és a Radna-völgy a középkorban (1241–1469/1475) Birtok- és településtörténet. Erdélyi Múzeum, 68 (2006) 36–37.

⁵⁸ 1265. ápr. 1.: „Henel, quondam comitis camere nostre”: Mon. Strig. I. k. 521.

⁵⁹ 1268.: „Quod castrum nos post tartaros Henul comiti iudeo patri eorum donaveramus dederamus at assignaveramus”: Mon. Strig. I. k. 551.

⁶⁰ Vö. Mon. Strig. I. k. 521. (Reg. Arp. 1439. sz.).

⁶¹ Budapest történetének okleveles emlékei I. (Csánky [!] Dezső gyűjtését kiegészítette és sajtó alá rendezte Gárdonyi Albert.) Bp., 1936. (a továbbiakban: Bp. Okl. I. k.) 132.

⁶² Bp. Okl. I. k. 145.

⁶³ 1244.: Reg. Arp. 756. sz.; 1245. jún. 17.: Reg. Arp. 810. sz.

⁶⁴ „que pertinet ad ipsum castrum, vagy castro pertinentis, vagy pertinentis ad castrum Camarun, vagy que est castri”: Mon. Strig. I. k. 552–559.

szóhelye volt,⁶⁵ Árpa falu fele a komáromi ispánsághoz, másik fele a királynéhoz tartozott, amit közösen birtokoltak a komáromi ispánsággal,⁶⁶ Hetény egyharmad része a komáromi ispánsághoz tartozott.⁶⁷ A tatai malom kapcsán pedig azt tudjuk meg, hogy az a királyé volt, és az uralkodó a két malomkereket egy malomházban a malomhoz tartozó egy ekealjnyi földdel a komáromi ispánságnak juttatta.⁶⁸ A komáromi várhoz tartozó Szakállas falu határjárását követően pedig az oklevél olyan halastavakról emlékezett meg, melyek közvetlenül a komáromi ispánhoz tartoztak (*que pertinet specialiter ad personam comitis de Kamarun*).⁶⁹ Mindezen adatok pedig jól mutatják, hogy Walter comest nem egyszerűen Komárom várába és tartozékaiba vezette be Olivér királynéi tárnokmester, hanem a komáromi ispánsághoz, sőt kimondottan a komáromi ispánhoz tartozókba is. Kérdés persze, hogy Teha is már ily módon birtokolta-e Komárom várát és tartozékait? Erről azonban nem hagy kétséget ugyanezen oklevél, mely szerint a királynő Komárom várát és tartozékait, valamint a tatai malmot oly módon juttatta Walternak, ahogy azt Henel, majd fiai is birtokolták (*prout pater eorum, et ipsi habuerunt, tenuerunt et possederunt*). Amikor IV. Béla 1245. június 17-én Hetény falu két ekényi lakatlan részét, amely a komáromi várhoz és 3 ekényit, amely Bánya várhoz tartozott *Folwynenek* adományozta, a beiktatást még Tekes komáromi ispánnal végeztette el.⁷⁰ Ez alapján az feltételezhető, hogy Henel valamikor 1245. június 17-e után kapta meg a komáromi várat az uralkodótól, és ez idő tájt tölthetett be kamaraispáni hivatalt is az esztergomi kamarában.⁷¹

Leppoldus

1253-ban a szerémi királyi kamarások, Leppoldus és társai (*per camerarios nostros Sirmiensis Leppoldum videlicet et socios eiusdem*) Lőrincet, Bessenő falu villicusát és fiát, Demetert, valamint Jánost, Gergely vejét pénzhamisításon (*in manifesto crimine fabricationis falsae monete*) kapták. A pénzhamisítókat Benedek kalocsai érsek elítélte, és házukból, valamint egyéb javaikból nemcsak az érsek, de a kamarások is részesültek, utóbbiak azonban részüket eladták az érseknek, aki azt továbbadta tárnokmesterének, Joannak, amit IV. Béla király is

⁶⁵ „Item comes camariensis in villa Meger habet ducenta iugera terre arabilis et sedecim loca piscatoria”: Mon. Strig. I. k. 556.

⁶⁶ „Item est alia villa Arpa, cuius terre medietas pertinet comitatui de Camarun, alia autem medietas preconibus domine regine, quam possident communiter, metis undique inclusam”: Mon. Strig. I. k. 559.

⁶⁷ „tercia pars terrae Heten [...] pertinet comitatui de Camarun”: Mon. Strig. I. k. 559.

⁶⁸ „Item molendinum, quod erat regium, in villa Thotha, videlicet due rote in una domo, contulimus comitatui de Camarun cum terra unius aratri, ad idem molendinum pertinente”: Mon. Strig. I. k. 559.

⁶⁹ Mon. Strig. I. k. 558.

⁷⁰ Fejér, CD VII/3. 26. (Reg. Arp. 810. sz.)

⁷¹ A Horváth–Huszár-féle lista az 1250. évnél szerepelteti Henel Thallóczy Lajosra hivatkozva. Ld.: *Horváth T.–Huszár L.*: Kamaragrófok a középkorban i. m. 22., *Vö. Thallóczy L.*: A kamara haszna története i. m. 223.

jóváhagyott.⁷² Az oklevélben a szerémi kamara alkalmazottjaival, szerémi kamarásokkal találkozhatunk, akiknek vezetője vélhetően a kamaraispán, az a Leppoldus lehetett, akit név szerint is megemlíti az oklevél.

Marcell

Marcell 1233-ban volt esztergomi kamaraispán.⁷³ Marcell testvére, Fábián 1233 előtt a Pest megyei Sós-kút birtokot eladta a királynak, és a birtokért kapott 50 márkát az uralkodó Marcell, akkori kamaraispán által utalta ki.⁷⁴ Fábián azonos azzal az Esztergom egyházmegyei vitézzel (*contra nobilem uirum Fabianum militem Strigoniensis diocesis*), aki oklevelét testvérének, Marcell ispánnak a pecsétjével (*sigillo fratris mei Marcelli comitis*) erősítette meg 1233 körül.⁷⁵ Sós-kút birtokot 1233 őszén II. András Nánának adományozta,⁷⁶ a birtok megvételére, majd eladományozására akár egymáshoz közeli időpontban is sor kerülhetett, így akár feltételezhetjük azt, hogy Marcell még ebben az évben, csak év elején lehetett kamaraispán.

Merculinus

1287. augusztus 25-én IV. László király Merculinus királyi kamaraispánnak (*comes camere nostre*) adományozta utód nélkül elhalt atyafiának, Perchinus comesnek Magyarországon, Szlavóniában, a Tengermelléken és Zágrábban levő minden birtokát.⁷⁷ Perchinus comes nem más, mint a korábbi zágrábi kamaraispán, akit – miután Károly szicíliai királynál járt követségben – hazafelé rablók öltek meg. Halála után Miklós szlavón bán minden szlavóniai birtokát elfoglalta, mivel azonban Merculinus, Perchinus *avunculus*-a oklevelekkel bizonyította, hogy a birtokok fele őt illeti, IV. László már 1279-ben visszaadta azokat Merculinusnak, míg a birtokok másik felét Perchinus testvérének, Antalnak adta.⁷⁸ 1291. június 17-én kamaraispáni tisztsége mellett zólyomi ispánként szerepelt.⁷⁹ 1292. augusztus 10-én pedig újra kamaraispánként és zágrábi polgárként (*comes camerae regis civis Zagradiensis*) jelenik meg.⁸⁰

Mihály

1277-ben Mihály királyi kamaraispán – esztergomi polgárokkal: Archynus *comesszel*, Elkynus *villicusszal* és Gerardusszal, valamint Augustinus csanádi préposttal és Rozsd nembeli Márk *comesszel* együtt – választott bíró-

⁷² DL 381., Smičiklas, CD IV. 539–540. (Reg. Arp. 998. sz.)

⁷³ A Horváth–Huszár-féle lista az 1230. év alatt hozza Thallóczy Lajosra hivatkozva. Ld.: *Horváth T.–Huszár L.*: Kamaragrófok a középkorban i. m. 22., *vö. Thallóczy Lajos*: A kamara haszna története i. m. 223.

⁷⁴ Wenzel, ÁÚO XI. k. 257. (Reg. Arp. 502. sz.)

⁷⁵ Wenzel, ÁÚO I. k. 312.

⁷⁶ Reg. Arp. 502. sz.

⁷⁷ Reg. Arp. 3457.

⁷⁸ Smičiklas, CD VI. k. 330. (Reg. Arp. 2974. sz.)

⁷⁹ *Horváth Sándor*: Regesták a lipitói és turóci registrumhoz. Második Közlemény. *Történelmi Tár* 5. (1904) 245. 146. sz.; Fejér, CD VI/1. 189.

⁸⁰ Smičiklas, CD VII. k. 103.

ként⁸¹ járt el a margitszigeti apácák csolnoki népeinek ügyében, akik Déri Pál királynéi jegyző (*notarius*) testvérét, Pétert megölték.⁸² Mihályra vonatkozóan ezen adatokon túl semmilyen információval nem rendelkezünk, személyét az Esztergom-budai kamarához köthetjük.

Perchinus

1270-ben Perchinus zágrábi kamaraispánként jelenik meg (*comes camere Zagrabienensis*),⁸³ majd ugyanő 1272-ben, mint a király kamaraispánja (*comes camere domini regis*) szerepel.⁸⁴ Perchinus – aki az ország előkelő nemesei közé tartozott⁸⁵ – személye egyértelműen Zágrábhoz köthető: zágrábi polgár volt,⁸⁶ sőt 1266-ban és 1275-ben zágrábi podestaként jelenik meg,⁸⁷ mely tisztséget vélhetően folyamatosan betöltötte. Ehhez kapcsolódhatott, hogy notarius, majd clericusa jár el helyette.⁸⁸ Perchinus a zágrábi kamara kamaraispánja volt 1270–1272 között,⁸⁹ esetleg – Walter budai rektorhoz hasonlóan – podestai tisztséget betöltésének idejéig, azaz 1275-ig.

Sámuel

Sámuel 1231-ben állhatott az esztergomi kamara élén, mivel a következő év február 25-én Róbert esztergomi érsek az egykori kamaraispánt név szerint is kiközösítette oklevelében, mert támogatta a szaracénokat és a hoz-

zájuk hasonló álkeresztényeket.⁹⁰ Valószínűleg azonos azzal a Sámuelemmel, aki sótisztaként (*salinarius*) 1229-ben Pozsonyban járt el,⁹¹ hiszen mindkét tisztség olyan feladatkör, mely a királyi jövedelmekhez, a királyi kamarához kötődött.

Scemeyn

1244-ben Scemeyn volt a kamaraispán (*comes camere domini Regis*),⁹² aki az 1240-es években az Esztergom megyei Bajon területén szerzett egyre nagyobb terület magának. Elsőként IV. Béla felesége, Mária királyné Bajon egy részét, mely a királynéi népek földje volt, juttatta Scemeyn kamaraispánnak.⁹³ A Katapán nembeli Miklós által e területen bírt 40 hold föld szintén Scemeyn kezére jutott 1244-ben.⁹⁴ 1245-ben újabb földrészeket szerzett Scemeyn Sártiványvecse nembeli poroszlói Gyulától, és Vincencius nyitrai főesperestől, valamint annak testvérétől, Gunceltől. E földdarab keletről és északról a pénzverőkkel (*cum monetariis*), azaz Kovácsival volt szomszédos. Ezen adásvétel kapcsán tudjuk meg Scemeynről, hogy esztergomi polgár volt.⁹⁵ Valószínűleg azonos a Veszprém megyei Bődöge falubeli Scemeyn királynéi aranyművessel (*aurifaber*), akit IV. Béla 1243. január 29-én kelt oklevelében mentesített testvérével, Andronicusszal, valamint Koz és Kaza nevű rokonaival a királynénak tett szolgálat alól, és szabad távozási jogot adott nekik, a nemesek közé emelte őket s megengedte, hogy a többi udvari nemesek módjára a királyi udvarban megfordulhassanak.⁹⁶ Valószínűleg ezt követően került sor a bajoni királynéi földek adományozására.

Teha

1232-ben II. András oklevelében bizonyította, hogy Teha *comes* a kamara irányításából adódott tartozása (*in reddenda ratione nostri negotii de opere camerae nobis in quadam summa pecuniae remansisset*) kifizetésére az apjának adományozott Besenyő (Pecsenyéd) falut 500 márkáért eladta Simon ispánnak.⁹⁷ Az oklevél nem nevezi Tehát kamaraispánnak, mégis joggal feltételezhetjük, hogy ő azon zsidó kamarabérlők egyike lehetett,

⁸¹ „Comite videlicet Archyno, Elkyno uillico, et Gerardo, ciuibus Strigoniensibus, item Michaele Comite Camere Regis, Augustino Preposito Chenadiensi, et Comite Mark de genere Rysd arbitros”: Wenzel, ÁÚO IX. k. 187.; A Horváth–Huszár-féle listában az oklevél az 1274. év alatt szerepelt, *Horváth T.–Huszár L.: Kamaragrófok a középkorban* i. m. 22.

⁸² 1277. febr. 1. Wenzel, ÁÚO IX. k. 187.; 1277. aug. 17. Wenzel, ÁÚO IX. k. 188.

⁸³ Smičiklas, CD V. k. 574.; Fejér kiadásában Grenchol névvel szerepel (Fejér, CD V/1. 94.), amit a Horváth–Huszár-féle lista is átvett, *Horváth T.–Huszár L.: Kamaragrófok a középkorban* i. m. 22.

⁸⁴ HO VIII. k. 147.; Az Árpád-házi hercegek, hercegnők és a királynék okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta ducum, ducissarum stirpis Arpadianae necnon reginarum Hungariae critico-diplomatica. (Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával szerkesztette Zsoldos Attila.) Bp., 2008. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok, 45.) (a továbbiakban: Reg. Arp. Regin.) 100. sz.)

⁸⁵ 1275. aug. 11. „ipsum comitem Percinum inter primos et pociores regni nostri nobiles reputemus”: Smičiklas, CD VI. k. 122. (Reg. Arp. 2632. sz.)

⁸⁶ 1270.: „cum comes Perchinus civis Grecensis”: HO VIII. k. 123.; 1270.: „comes Perchinus civis Grecensis”: Smičiklas, CD V. k. 572.; 1271. júl. 9.: „ab una parte Perincholo comite, cive de Monte Grech”: Smičiklas, CD V. k. 599.; 1272. febr. 9.: „ab una parte Perincholo de monte Grech”: Smičiklas, CD V. k. 619.

⁸⁷ 1266. ápr. 11.: „ab altera Perincholo potestate de monte Grech”: Smičiklas, CD V. k. 378.; 1275.: „comitis Perchyni potestatis de Monte Grecensi et Anthonii fratris sui”: Smičiklas, CD VI. k. 137.; 1277-ben livóni ispán (horvát zsupánság): „Perchinus comes trium camporum”: Smičiklas, CD VI. k. 204.; 1279 nyarán már nem élt, vö. Smičiklas, CD VI. k. 330. (Reg. Arp. 2974. sz.)

⁸⁸ 1270. dec. 19.: „ab una parte magistro Philippo notario Pernycholi comitis”: Smičiklas, CD V. k. 571.; 1271. máj. 23.: „ab una parte Andrea clerico Pernicholi comitis”: Smičiklas, CD V. k. 594.

⁸⁹ Vö. *Zsoldos Attila: Városlakók a királyi család szolgálatában. Történelmi Szemle*, 47 (2005) 197–199.

⁹⁰ „Preterea Samuelem quondam comitem camere nominatim excommunicavimus, pro eo quod ipse infamatus et convictus de heresi, in purgationem et correctionem sui erroris, assumpta cruce, dato et recepto ad hoc termino, ut debeat ultra mare, et non ivit, ymo Sarracenos et falsos christianos similes sui substinet et defendit.”: Marsina, Cod. Dipl. I. k. 275.

⁹¹ „per Samuelem hominem regis tunc salinarium”: Wenzel, ÁÚO I. k. 267.

⁹² Wenzel, ÁÚO VII. k. 178.

⁹³ „ex donatione domine regine quondam terram in villa Boyon consideret, que tamen antea fuerat populorum regine”: Wenzel, ÁÚO VII. k. 178. (Reg. Arp. Regin. 314. sz.)

⁹⁴ Wenzel, ÁÚO VII. k. 179.

⁹⁵ Mon. Strig. I. k. 361.

⁹⁶ Wenzel, ÁÚO VII. k. 132. (Reg. Arp. 734. sz.)

⁹⁷ Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. I. k. (Bearbeitet von Hans Wagner) Graz–Köln, 1955. (Publikationen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung. 7. Reihe, Band 1.) (a továbbiakban: Urk. Burg. I.) 140.

akik ellen már az 1222. évi Aranybulla is fellépett.⁹⁸ Teha 1225-ben még VI. Lipót osztrák herceg mellett kezelték,⁹⁹ majd 1228 előtt állítólag megkapja az uralkodótól a Sopron megyei Rőjtökör földet, amit valójában II. András 1223-ban aragóniai Simonnak adományozott,¹⁰⁰ és amelynek birtoklásában Teha ellenében Simont 1228-ban meg is erősítette az uralkodó.¹⁰¹ A vita során Teha nem mutatta be a Rőjtökörre vonatkozó oklevelét, így nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét, hogy Teha a birtokában lévő szomszédos Besenyő föld – amit 1232-ben ugyanezen Simonnak adott el¹⁰² – adományozására vonatkozó oklevélre próbált hivatkozni Rőjtökör kapcsán, eredménytelenül. A kamarát 1232. február 25-e után bérelhette ki, hiszen az e napon kelt oklevelében Róbert esztergomi érsek még csak Sámuel, volt kamaraispán ellen lépett fel. Valószínűleg az Árpád-korban a kamarabérlet hasonlóképpen működött, mint az Anjou-korban, azaz a bérleti díjat nem egy összegben fizették ki a bérlők, hanem több részletben, meghatározott időpontokban. Ezek egyike járhatott le akkor, amikor Teha a bérlet fenntartása érdekében az apjának adományozott birtokot eladta. 1235-ben már Bécsben találjuk, ahol házzal rendelkezett, bécsi polgár volt,¹⁰³ ugyanakkor a későbbiekben még érdekltségei voltak a Magyar Királyság területén is.¹⁰⁴

Urbanus

1264-ben említik az egykori Urbanus kamaraispánt, akinek Bars megyei birtokát, Lemecsét¹⁰⁵ Dénes fia Miklós vásárolta meg, aki azt továbbadta Arsányi Sándor fia Bodounak.¹⁰⁶

Walter

Walter a fentebb már tárgyalt 1265. évi oklevélben jelenik meg először kamaraispánként,¹⁰⁷ majd 1270-ben¹⁰⁸

⁹⁸ Vö. Marsina, Cod. Dipl. I. k. 200–201.

⁹⁹ Urk. Burg. I. k. 101–102.; Georg Caro szerint Teha hasonló állást töltött be, mint a zsidó Shlom, akit egy héber forrás a herceg pénzének és értékeinek kezelőjének tett. *Georg Caro: Sozial- und Wirtschaftsgeschichte der Juden im Mittelalter und der Neuzeit I. Das frühere und das hohe Mittelalter.* Hildesheim, 1964. 442.

¹⁰⁰ Reg. Arp. 393. sz.

¹⁰¹ Reg. Arp. 443. sz.

¹⁰² Urk. Burg. I. k. 140.

¹⁰³ Urkunden-Buch des Landes ob der Enns. (Herausgegeben vom Verwaltungs-Ausschuss des Museum Francisco-Carolinum zu Linz.) Wien, 1862. III. k. 27.; Teha osztrák működésére ld. *Leopold Auer: Eine österreichische Briefsammlung aus der Zeit Friedrichs des Streitbaren. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 77 (1969) 62–63.; *Heide Dienst: Zum Grazer Vertrag von 1225 zwischen Herzog Leopold VI. von Österreich und Steier und König Andreas II. von Ungarn. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 90 (1982) 24–27.; *Klaus Lohrmann: Judenrecht und Judenpolitik im mittelalterlichen Österreich.* Wien–Köln, 1990. (Handbuch zur Geschichte der Juden in Österreich. Band 1.) 50.; *Markus J. Wenniger: Von jüdischen Rittern und anderen waffentragenden Juden im mittelalterlichen Deutschland. Aschkenas. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der Juden*, 13 (2003) 39–41.

¹⁰⁴ Vö. 1243; Reg. Arp. 731. sz.

¹⁰⁵ Györffy Gy.: Történeti földrajz. I. k. i. m. 457.

¹⁰⁶ DL 98174.

¹⁰⁷ Mon. Strig. I. k. 521. (Reg. Arp. 1439. sz.).

és 1275-ben bukkan fel újból e tisztség viselőjeként, amikor IV. László rendelkezése értelmében Kuldó földnek a margitszigeti apácáknak történő visszaadása ügyében kellett eljárnia.¹⁰⁹ Mivel 1264 májusában az ő házában történt selmeci ezüsből egy kifizetés, így feltételezhetjük, hogy már ebben az évben kamaraispánként tevékenykedett.¹¹⁰ Walter 1265. április 1-je előtt megszerezte Komáromot, hiszen ekkorra már kiépítésében is részt vállalt,¹¹¹ majd 1273-ban,¹¹² és 1275-ben komáromi ispánként jelenik meg a forrásokban.¹¹³ Walter személye egyértelműen Budához köthető: budai polgár volt,¹¹⁴ Budán házzal rendelkezett,¹¹⁵ sőt 1265 és 1276 között budai rektor volt,¹¹⁶ elképzelhető, hogy a kamaraispáni tisztelet egészen budai rektorságának végéig, azaz 1276-ig betöltötte. 1273-ban Esztergomban a vásár melletti Zenia palotát szerzi meg a Csák nembeli Ugrinnak a vele szemben fennálló tartozása fejében.¹¹⁷

Viviamus

1295. augusztus 24-én Viviamus királyi kamaraispán és besztercei ispán, Székes föld királyi procuratora (*Wynianus comes camere domini regis et de Beztercze, per dominum regem procurator possessionis Zekes*) azt állította, hogy a Ringelkirchnek nevezett godini földrész Székeshez tartozik, vízaknai Gyán fia Alárd azonban azt állította, hogy Godin vásárolt birtoka. Alárd hűséget fogadott a királynak és Viviamusnak, így ő lemondott a birtokrészről, és megígérte, hogy nem háborgatja Alárdot Godin föld birtoklásában.¹¹⁸ Viviamus lehetett az erdélyi kamara egyik Árpád-kori ispánja.

¹⁰⁸ 1270. szept. 22.: DF 248544.

¹⁰⁹ Wenzel, AÚO IX. k. 551. (Reg. Arp. 2619. sz.).

¹¹⁰ Zolnay László szerint 1263-tól állt a budai kamara élén Walter, *Zolnay L.: Számadás* i. m. 86–87.

¹¹¹ Mon. Strig. I. k. 521. (Reg. Arp. 1439. sz.).

¹¹² Bp. Okl. I. k. 132.

¹¹³ Bp. Okl. I. k. 145.

¹¹⁴ 1268–1270.: Bp. Okl. I. k. 74.

¹¹⁵ (1264): „in domo Valterii”: *Zolnay L.: Számadás* i. m. 82.; 1272.: „in domo domini Galterii”: *Catalogus fontium historiae Hungaricae aeo Lucum et regum ex stirpe Arpad descendentium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCC.* (Coll.: Albinus Franciscus Gombos.) I–III. k. Bp., 1937–1938. 2518.

¹¹⁶ Az első budai rektor, Preussel Henrik 1264 őszétől viselte a tisztséget 1265 márciusáig, az isaszegi csatát követően bekövetkező haláláig. Vö. *Györffy György: Pest–Buda kialakulása.* Budapest története a honfoglalástól az Árpád-kor végi székvárossá alakulásáig. Bp., 1997. 194.; *Zsoldos Attila: Családi ügy.* IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években. Bp., 2007. (História Könyvtár – Monográfiák, 24.) 42.; Halálát követően kerülhetett Walter a budai rektori hivatalba, bár az első okleveles adat 1268. okt. 18-án említette rektorként: Nos comes Walterus, rector castri Budensis: Bp. Okl. I. k. 100.; A tisztséget 1276-ig tölthette be, bár utolsó adatunk 1275. júl. 16-án kelt: per Walter comitem de Kamarum, rectorem Castri Budensis: Bp. Okl. I. k. 145.; Vö.: *Györffy Gy.: Pest–Buda kialakulása* i. m. 195.; 1279 tavaszán halt meg, melyre az utal, hogy ekkor már az esztergomi palota az esztergomi káptalan birtokában volt (1279. márc. 29.): Mon. Strig. II. k. 93.; 1279. márc. 29.: Mon. Strig. II. k. 96.).

¹¹⁷ Bp. Okl. I. k. 131. (Reg. Arp. 2418. sz.).

¹¹⁸ Urk. Sieb. I. k. 199.; A Horváth–Huszár-féle listában – Thallóczy nyomán – 1295–1296-nál Viviamus mint kamaraispán és zólyomi ispán szerepelt. *Horváth T.–Huszár L.: Kamaragrófok a középkorban* i. m. 23.; nem tudjuk, hogy Thallóczy mely forrásra alapozta ezen adatot, az azonban bizonyos, hogy 1291 és 1300 között „Balassa” Miklós fia

Wluelius

Henel fia Wluelius 1261-ben szerepel kamaraispánként (*comes camere nostre*),¹¹⁹ mely tisztséget az Esztergom-budai kamarában tölthette be.¹²⁰ 1265. április 1-jén kelt oklevél szerint Henel fiaitól, Wlueliustól, Altmantól és Neklinustól Komárom vára visszaszállt a királyra nagy összegű pénztartozás fejében, mellyel a királyi kincstárnak a kamara irányításával kapcsolatosan tartoztak (*pro magna summa pecunie, ex administracione camere fisco regio debite*). A király ugyanezen összeg fejében (*pro eadem magna summa pecunie*) Komárom várát Walter kamaraispánnak adta el. Walter a várat kiépítette, ezért az uralkodó neki adta az udvarnokok lakta Komárom falut.¹²¹ Egy 1268-ban kelt oklevélből viszont az derül ki, hogy Henel fiai, Wluelius, Altman és Neklinus a király tudtával a királynétől bérbe vették a harmincadot egy bizonyos összegért (*nobis scientibus conduxissem tricesimam a domina regina, karissima consorte nostra, pro certa pecunie quantitate*), ám nem fizették ki a teljes tartozást, hanem adósok maradtak 800 finom ezüst márkával, ezért a 800 ezüst márkáért a királynő Komárom várát a hozzá tartozó Tatán lévő malommal eladta Walternak.¹²² Ezt az adásvételt IV. Béla megerősítette, hozzátéve, hogy ő Komárom falut adományozta Walternak.¹²³ A két oklevél első olvasatra ellentétben áll egymással, hiszen az 1265. évi szerint Komárom vára Henel fiainak *ex administracione camere fisco regio* származó adóssága miatt szállt a királyra, és ő azt ugyanezen összeg fejében adta tovább Walternak, ugyanakkor az 1268. évi oklevél azt állítja, hogy Komárom vára Henel fiainak a harmincad bérléséből fennmaradó 800 márká tartozása miatt került a királynéhoz, aki azt ezen összeg fejében adta tovább Walternak. Szentpétery Imre a két oklevélben lévő ellentmondást azzal a feltételezéssel

Demeter viselte a zólyomi ispáni címet, Vö. Zsoldos A.: Archontológia i. m.

¹¹⁹ Bp. Okl. I. k. 75. (Reg. Arp. 1271. sz.).

¹²⁰ A tatárjárást követően IV. Béla a királyi székhelyt Budára helyezte át 1249 és 1256 között. A királyi székhely Budára helyezésével párhuzamosan történhetett a kamara Budára helyezése is. Budán, az 1255. évi budai vámszabályzatot tárgyaló oklevél szerint, az esztergomi királyi pénzverők (*fabros nostros de Strigonio*) a pénzverőházban (*in fabrica*) az év egy bizonyos időszakában pénzverést folytattak (Monika Jánosi-Péter E. Kovács-József Köblös-István Tringli: Elenchus fontium historiae urbanae. III/2. [Ed. András Kubinyi] Bp., 1997. 46.). Ennek értelmében Budán a pénzverés legkésőbb 1255-ben, még az esztergomi pénzverők közreműködésével, megkezdődött. Megpróbálhatnánk a kamaraispánokból kiindulni. Az első kamaraispán, aki vitán felül áll, hogy Budához köthető, Walter volt, akinek házában 1264 körül selmeci ezüst kifizetésére került sor (*Zolnay L.: Számadás i. m. 82.*). A bizonyosan az esztergomi kamarához köthető kamaraispánok sorában az utolsó Archinus volt, aki 1249-ben töltötte be ezt a pozíciót. Így a kamaraispánok listája is azt mutatja, hogy a kamarai központ áthelyezésére 1249 és 1255 között került sor. Esztergomban a pénzverés tovább folytatódott, 1355-ig. Véleményünk szerint azonban a kamarai központ Buda volt, Esztergom ezt követően nem tekinthető önálló kamarának, csak pénzverőnek, melynek irányítása a budai kamaraispán alá tartozott. A hagyomány azonban a későbbiekben is érvényesült, ezért nevezik Esztergom-budai kamarának az Anjou-kori források.

¹²¹ Mon. Strig. I. k. 521. (Reg. Arp. 1439. sz.).

¹²² Mon. Strig. I. k. 551.

¹²³ Mon. Strig. I. k. 559. (Reg. Arp. 1577. sz.).

kísérelte meg magyarázni, hogy Henel fiait mind kamarabérleti, mind harmincadbérleti tartozás terhelte.¹²⁴ Az ellentmondást azonban másképpen is feloldhatjuk. Az 1268. évi oklevél ugyanis magyarázatot ad arra, miért lehetett szükség e hosszabb szövegezésű diploma kibocsátására. Az oklevélben az uralkodó nemcsak ezen adásvételről ejt szót, hanem általánosságban szólva is felhívja a kamara- és a harmincadbérletők figyelmét, hogy a bérleményért ingó és ingatlan vagyonukkal felelnek, és ha nem fizetik meg tartozásukat, az adósság mértékében azokat eladják, és a továbbiakban a vevő a király védelmét élvezi (*emtoribus propter auctoritatem regiam contra quoslibet premunitis*),¹²⁵ s csak ezt követően tér ki az oklevél a konkrét esetre. Az oklevél részletesen tárgyalja az ügyet, miközben nem feledkezik meg arról sem, hogy Komárom várának egyik tartozéka egy tatai malom volt, külön megemlékezett Walter beiktatásáról, leírta a határokat, és mintegy mellékesen jegyezte meg, hogy a király Komárom falut Walternak adta. Azaz míg 1268-ban Komárom várán, addig az 1265. évi oklevélben Komárom falu adományozásán van a hangsúly. Az 1265. évi oklevél arra is fényt vet, hogy Komárom várának Walter általi megvételére 1265-öt megelőzően került sor, ám az is felettébb egyértelműnek tűnik, hogy 1261 után, hiszen ekkor még Wyluinus kamaraispánként szerepelt,¹²⁶ és nehezen elképzelhető, hogy kamaraispán lehetett volna abban az esetben, ha a királyné felé tartozással bírt. Valószínűleg 1265 és 1268 között Henel fiai valamilyen módon vissza szeretnék volna szerezni Komárom várát, és ezért került sor a vár Walter kezébe kerülésének körülményeiről pontosabb képet adó 1268. évi oklevél kiadására, mely egyben lehetőséget nyújtott arra is, hogy hasonló esetek elkerülése érdekében egy általános, a bérletekre vonatkozó rendelkezés is helyet kapjon a diplomában. Azaz Henel fiainak nem kétféle tartozása volt, hanem csak harmincadbérleti. Azon pedig, hogy ez 1265-ben mint *ex administracione camere fisco regio debite* jelenik meg, nem kell csodálkoznunk, hiszen az uralkodó a királynéi jövedelmek felett szükség esetén saját maga rendelkezett,¹²⁷ és nem tartotta fontosnak részletezni 1265-ben — a fentebb vázolt okok miatt —, hogy ez a jövedelem-kiesés a királynéi, vagy a királyi jövedelmeket érintette.

¹²⁴ Reg. Arp. 1577. sz.

¹²⁵ Mon. Strig. I. k. 551.

¹²⁶ Bp. Okl. I. k. 75.

¹²⁷ Zsoldos A.: Árpádok és asszonyaik i. m. 52–53., 83–84.

Függelék

Források

1211	<i>cum comite camere tunc temporis Gatk nomine</i> (PRT I. k. 621.)
1232. febr. 25.	<i>Samuelem quondam comitem camere</i> (Sedlák, Reg. dipl. I. k. 275.)
1232	<i>iudeus Teha comes in reddenda ratione nostri negotii de opere camerae nobis in quadam summa pecuniae remansisset</i> (Urk. Burg. I. k. 140.)
1233	<i>a Fabiano comite fratre Marcelli pro quinquaginta marcis comparauimus, cuius pecunie summam a iam dicto fratre suo Comite Camere nostre tunc temporis existente sibi assignauimus</i> (Wenzel, ÁÚO XI. k. 257.)
1244	<i>Scemeyn comes camere domini regis</i> (Wenzel, ÁÚO VII. k. 178.)
1249. nov. 28.	<i>Archinus comes camere nostre</i> (Mon. Strig. I. k. 379.)
1253. okt. 3.	<i>per camerarios nostros Sirmiensis Leppoldum videlicet et socios eiusdem</i> (DL 381.)
1261	<i>Wyluinus comes camere nostre</i> (Bp. Okl. I. k. 75.)
1264	<i>ab urbano quondam comite camare</i> (DL 98174)
1265. ápr. 1.	<i>Henel, quondam comitis camere nostre</i> (Mon. Strig. I. k. 521.)
1265. ápr. 1.	<i>Walter comiti camere nostre</i> (Mon. Strig. I. k. 521.)
1270. szept. 22.	<i>Walterus comes camere nostre</i> (DF 248544)
1270.	<i>Precholo comiti camere Zagrabienensis</i> (Smičiklas, CD V. 574.)
1272. szept. 29.	<i>Perchinus comes camere domini regis</i> (HO VIII. k. 147.)
(1275.) júl. 13.	<i>Waltero comiti de Komar, et comiti camere</i> (Wenzel, ÁÚO IX. 551.)
1277. febr. 1.	<i>Michaele comite camere regis</i> (Wenzel, ÁÚO IX. 187.)
1277. aug. 17.	<i>Michaele comite camere regis</i> (Wenzel, ÁÚO IX. 188.)
(1279.) júl. 25.	<i>Hench et socijs suis comitibus camere sue</i> (Wenzel, ÁÚO IX. 555.)
1280. febr. 7.	<i>Fredman iudeo, qui se comitem camere domini nostri Ladislai illustris regis Hungarie esse dicebat</i> (HO VIII. k. 205–206.)
1282	<i>Fredmanus iudeus comes camere nostre</i> (HO VIII. k. 221.)
1287. aug. 25.	<i>Merclini comitis camere nostre</i> (Reg. Arp. 3457.)
1291. jún. 17.	<i>Merculinus comes camerae regiae, et de Zolum</i> (Fejér, CD VI/1. k. 189.)
(1291) szept. 1.	<i>Gunchul et Michaeli comitibus camere domini regis</i> (DL 93908)
1292. aug. 10.	<i>Merkulinus comes camerae regis civia Zagrabienensis</i> (Smičiklas, CD VII. k. 103.)
1291	<i>Bald comes camere domini regis et de Scepus</i> (DL 71238)
1292. ápr.	<i>Bald comes camere domini regis et de Scepus</i> (Fejér, CD VI/1. k. 222.)
1295. aug. 24.	<i>Wynianus comes camere domini regis et de Beztercze, per dominum regem procurator possessionis Zekes</i> (Urk. Sieb. I. k. 199.)
(1296–1298) jún. 23.	<i>Cameram nostram de Zagrabia eidem Gano duximus conferendam</i> (Smičiklas, CD VII. k. 179.)
1297	<i>Hannus filius comitis Herbordi de Cassa, comes camere nostre</i> (Wenzel, ÁÚO V. k. 169.)

Árpád-kori kamarák és kamaraispánjaik

Esztergomi kamara

Gatk (1211 e.)
 Sámuel (1231)
 Teha 1232
 Marcell 1233
 Scemeyn 1244
 Henel (1245 u.)
 Archinus 1249

Esztergom–budai kamara

Wluelius 1261
 Urbanus 1264 e.
 Walter (1264)–(1276)
 Mihály 1277
 Hench 1279
 Fredman 1280–1282
 Gunchul 1291

Szerémi kamara

Leppoldus 1253

Zágrábi kamara

Perchinus 1270–(1275)
 Merclinus 1287–1292
 Ganus (1296–1298)

„Szepesi” kamara

Bald 1291–1292
 Hannus 1297

Szatmári kamara

Mihály 1291

Erdélyi kamara

Viviamus 1295